FILOLOGIYA YO'NALISHI BAKALAVRIAT TALABALARINING INGLIZ TILIDA KO'P MANBALI AKADEMIK YOZUV VA SINTEZ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

GULIZA XASANOVA IBRAGIM QIZI
E-mail: gulizakhasanova@gmail.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.22920866

Annotatsiya

Mazkur tezis filologiya yo'nalishi bakalavriat talabalarining ingliz tilida ko'p manbali akademik yozuv va sintez kompetensiyasini rivojlantirishning metodik asoslarini yoritishga bag'ishlangan. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy akademik yozuvda talabadan bitta manba mazmunini qayta bayon qilish emas, balki bir nechta manbadan zarur axborotni tanlash, manbalarni qiyosiy tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligi va farqlarini aniqlash, manba mazmunini mustaqil ravishda qayta ishlash hamda turli manbalardagi g'oyalarni yagona mantiqiy akademik matnga integratsiyalash talab etilishi bilan belgilanadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili ko'p manbali yozuv sintez, manbadan foydalanish, o'qish va yozish jarayonlarining o'zaro integratsiyasi hamda akademik argumentatsiya bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi [1; 2; 3; 4]. Shu asosda tezisda talabalarning ko'p manbali akademik yozuv kompetensiyasini bosqichma-bosqich rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik model taklif etiladi. Model manbani anglash va baholash, manbalarni qiyoslash, axborotni transformatsiya qilish, ko'p manbali sintezni amalga oshirish hamda mustaqil akademik matn yaratish bosqichlarini qamrab oladi.

Kalit so'zlar: akademik yozuv, ko'p manbali yozuv, sintez kompetensiyasi, manbadan foydalanish, source integration, filologiya talabalari, ingliz tili, paraphrase, akademik argumentatsiya.

Asosiy matn

Bugungi oliy ta'lim tizimida akademik yozuv talabaning grammatik va leksik bilimlarini namoyon etish vositasigina emas, balki ilmiy axborotni izlash, tushunish, baholash, qayta ishlash, tizimlashtirish va mustaqil ilmiy fikrga aylantirish jarayoni sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, filologiya yo'nalishida tahsil olayotgan bakalavriat talabalari uchun ingliz tilidagi ilmiy manbalar bilan ishlash va ular asosida akademik matn yaratish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki filolog talaba kelgusida ilmiy maqola, esse, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishi va boshqa akademik janrlarda bir nechta manbalarga tayangan holda fikr yuritishi kerak. Bunday jarayonda talabaning faqat grammatik jihatdan to'g'ri gap tuza olishi yetarli emas; u manbalar o'rtasidagi mazmuniy aloqalarni aniqlay olishi, muhim axborotni tanlashi, manba fikrini o'zining akademik maqsadiga mos ravishda qayta tashkil qilishi va mustaqil xulosa hosil qilishi lozim.

Ko'p manbali akademik yozuvning murakkabligi, avvalo, uning bir vaqtning o'zida o'qish va yozish faoliyatlarini talab qilishida namoyon bo'ladi. Plakans va Gebrilning tadqiqotida o'qish va yozish integratsiyalashgan topshiriqlar doirasida 145 nafar talabaning manbadan foydalanish jarayoni o'rganilgan. Tadqiqotchilar manbalar nafaqat mavzu bo'yicha g'oya olish, balki yozuv jarayonida til materiali va diskursiv mazmunni shakllantirish uchun ham xizmat qilishini aniqlaganlar [1]. Mazkur natija ko'p manbali akademik yozuvni oddiy "manbani o'qish va keyin yozish" jarayoni sifatida emas, balki o'qish, tushunish, tanlash, qayta ishlash va yozish faoliyatlarining o'zaro bog'langan tizimi sifatida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Sintez kompetensiyasi mazkur jarayonning markaziy komponentlaridan biridir. Sintezni bir nechta manba mazmunini ketma-ket bayon qilish bilan tenglashtirib bo'lmaydi. Haqiqiy sintez jarayonida talaba turli manbalardan olingan g'oyalarni aniqlaydi, ularni qiyoslaydi, umumiy va farqli jihatlarini belgilaydi, muayyan akademik maqsadga xizmat qiladigan ma'lumotlarni tanlaydi va mazkur g'oyalarni yangi, mustaqil tuzilishga ega matnda birlashtiradi. Vandermeulen va hammualliflar sintez yozuvini turli manbalardan olingan ma'lumotlarni mazmunli yangi matnga birlashtirishni talab qiladigan murakkab faoliyat sifatida izohlaydi. Ularning 294 nafar o'quvchi ishtirokidagi tadqiqotida manbalar o'rtasida almashinish, manbaga murojaat qilish va yozuv jarayonidagi manba bilan ishlash faoliyatlarining sintez matni sifati bilan aloqasi o'rganilgan [2]. Tadqiqot natijalari sintez yozuvini samarali tashkil etishda manbalar bilan ishlash jarayonining o'zi ham muhim ekanini ko'rsatadi. Shu sababli talabaga faqat yakuniy matnni baholash emas, balki manbani qanday tanlagani, qanday qiyoslagani va qanday integratsiya qilganini anglash imkonini beradigan jarayonli metodik yondashuv zarur.

Ko'p manbali yozuvning yana bir muhim jihati — manbadan foydalanish sifatidir. Plakans va Gebril 480 ta TOEFL iBT integratsiyalashgan yozuv ishini tahlil qilib, manba matnlaridan foydalanishning ayrim xususiyatlari yozuv natijalari bilan sezilarli darajada bog'liqligini aniqlagan. Tadqiqotda muhim manba g'oyalarini tanlash va tegishli manba axborotidan foydalanish muhim o'rin tutgan bo'lsa, manba matnidagi so'z va iboralarni aynan ko'chirib olish pastroq yozuv ko'rsatkichlari bilan bog'langan [3]. Mazkur xulosa metodik jihatdan muhim: talabaning manbaga murojaat qilishi o'z-o'zidan akademik yozuv kompetensiyasi shakllanganini anglatmaydi. Asosiy masala — talaba manba mazmunini qanchalik tushungan, uni o'zining akademik maqsadiga qanchalik moslashtirgan va boshqa manbalar bilan qanchalik mazmunli bog'lay olganidadir.

Doolanning postsecondary L1 va L2 source-based writing bo'yicha tadqiqoti ham ushbu muammoning dolzarbligini ko'rsatadi. Tadqiqotda L1 va L2 yozuvchilarining manbani matnga integratsiyalash xususiyatlari o'rganilgan va ikkala guruhda ham haqiqiy sintez yozuvi kam uchragani qayd etilgan. Shuningdek, L1 yozuvchilarda manba g'oyalarini transformatsiya qilish holatlari L2 yozuvchilarga nisbatan ko'proq kuzatilgan [4]. Bu natija ingliz tilini ikkinchi yoki xorijiy til sifatida o'rganayotgan talabalar uchun source integration va synthesisni alohida, maqsadli metodik mashqlar orqali rivojlantirish zarurligini asoslaydi.

Shu nuqtayi nazardan, filologiya yo'nalishi bakalavriat talabalarining ko'p manbali akademik yozuv va sintez kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozim. Birinchi bosqichda talabalar manbani anglash va baholashga o'rgatiladi. Bunda ilmiy maqolaning asosiy g'oyasi, muallifning pozitsiyasi, dalillari, tadqiqot maqsadi va xulosasi aniqlanadi. Talaba "manbada nima deyilgan?" savolidan tashqari "bu fikr qanday asoslangan?", "muallifning pozitsiyasi nimaga tayanadi?" va "ushbu fikr boshqa manbalar bilan qanday munosabatda?" kabi savollarga javob izlaydi. Liu va hammualliflarning 53 ta empirik tadqiqotni qamrab olgan sharhida L2 ingliz tilida manbadan foydalanish bo'yicha muammolar manba me'yorlarini bilish, source use kompetensiyasining shakllanishi va akademik-etik amaliyot bilan bog'liqligi ko'rsatilgan. Mualliflar manbadan foydalanish qoidalari va kutilmalarini aniq tushuntirish, source use bo'yicha bilimlarni rivojlantirish hamda muntazam amaliyotni tashkil etishni tavsiya qilganlar [5]. Demak, manba bilan ishlashni talabadan intuitiv ravishda kutish emas, balki uni aniq metodik topshiriqlar orqali shakllantirish maqsadga muvofiq.

Ikkinchi bosqichda manbalarni qiyosiy tahlil qilish amalga oshiriladi. Talabaga bir mavzu bo'yicha kamida ikki yoki uchta ilmiy manba berilib, ularning asosiy g'oyalari, dalillari, o'xshash va

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

farqli jihatlarini aniqlash topshiriladi. Bunda "manba xaritasi", "qiyosiy jadval" va konseptual xaritalardan foydalanish mumkin. Mazkur vositalar talabaning manbalarni alohida-alohida qayta hikoya qilishidan manbalar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashga o'tishini ta'minlaydi.

Uchinchi bosqichda manba axborotini transformatsiya qilish ko'nikmasi shakllantiriladi. Bu bosqichda paraphrase, summary va quotationning funksional farqlari tushuntiriladi. Talaba manba matnidagi so'zlarni shunchaki sinonimlar bilan almashtirish emas, balki mazmunni to'liq anglab, uni boshqa sintaktik va leksik vositalar yordamida akademik kontekstga mos ravishda qayta ifodalashga o'rganadi. Bu jarayon akademik halollik bilan ham bevosita bog'liq bo'lib, manba bilan ishlashda mualliflik chegaralarini anglashni talab qiladi [5].

To'rtinchi bosqich metodikaning markaziy qismi bo'lgan ko'p manbali sintezni shakllantirishga qaratiladi. Bunda talaba bir nechta manbadan olingan ma'lumotlarni bitta umumiy mavzuga xizmat qiladigan paragraf yoki qisqa akademik matnga birlashtiradi. Paragraf tuzilishi "asosiy fikr — birinchi manba dalili — ikkinchi manba bilan qiyoslash — uchinchi manba bilan kengaytirish yoki qarama-qarshilikni ko'rsatish — sintezlangan xulosa" tamoyiliga asoslanadi. Bunday yondashuvda matnning markazida manbaning o'zi emas, talabaning akademik g'oyasi turadi. Vandermeulen va hammualliflar taklif qilgan sintez tushunchasida ham turli manbalardagi axborotni yangi, mustaqil matn tarkibida birlashtirish muhim o'rin egallaydi [2].

Beshinchi bosqichda mustaqil akademik yozuv shakllantiriladi. Talabaga muayyan ilmiy muammo va bir nechta manbalar taqdim etilib, ulardan foydalanib mustaqil akademik matn yaratish topshiriladi. Bu bosqichda talaba manbalarni o'zi tanlaydi, asosiy tezisni shakllantiradi, manbalar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlaydi, dalillarni sintez qiladi va yakuniy xulosani ishlab chiqadi. Bunda akademik yozuvning yakuniy maqsadi manbalarni ko'paytirish emas, balki manbalar asosida **mustaqil ilmiy fikr** yaratishdan iborat bo'ladi.

Ko'p manbali akademik yozuvni argumentatsiya bilan bog'lash ham metodikaning muhim yo'nalishidir. Chuang va Yan 300 ta L2 integratsiyalashgan argumentativ yozuv ishini tahlil qilib, source use xususiyatlarini integratsiya uslubi, talqin aniqligi va integratsiya maqsadi bilan bir qatorda argument tuzilishi va reasoning quality bilan ham bog'lab o'rganganlar [6]. Tadqiqotchilar manbadan foydalanish va argumentatsiya o'rtasidagi munosabat sodda va to'g'ridan-to'g'ri emas, balki murakkab ekanini ko'rsatadi. Shu sababli metodikada talaba nafaqat "manbadan foydalanish", balki "manba mening argumentimni qanday asoslaydi?" degan savolga ham javob berishi kerak.

Shunday qilib, taklif etilayotgan metodik modelni quyidagi ketma-ketlikda ifodalash mumkin: manbani anglash va baholash → manbalarni qiyoslash → axborotni tanlash → manba mazmunini transformatsiya qilish → source integration → sintez → argumentatsiya → mustaqil akademik matn yaratish. Mazkur modelda har bir keyingi bosqich oldingi bosqichda shakllangan ko'nikmaga tayanadi. Natijada akademik yozuv faqat grammatik to'g'rilikni rivojlantiruvchi mashqlar majmuasi sifatida emas, balki o'qish, tahlil qilish, tanlash, qayta ishlash, sintezlash va argumentlashni birlashtiruvchi kompleks kompetensiya sifatida qaraladi.

Xulosa

Filologiya yo'nalishi bakalavriat talabalarining ingliz tilida ko'p manbali akademik yozuv va sintez kompetensiyasini rivojlantirish manba bilan ishlashni alohida metodik yo'nalish sifatida tashkil etishni talab qiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, source-based writing oddiy qayta bayon qilishdan ancha murakkab bo'lib, manbalarni tushunish, tanlash, qiyoslash, transformatsiya qilish va yangi matn tarkibida integratsiyalash jarayonlarini qamrab oladi [1–6]. Ayniqsa, haqiqiy sintezning kam uchrashi talabalarga synthesisni maxsus bosqichlar asosida o'rgatish zarurligini ko'rsatadi [4].

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shu bois taklif etilayotgan metodika manbani anglashdan boshlab mustaqil akademik argument yaratishgacha bo'lgan uzviy tizimga asoslanadi. Mazkur metodik modelning samaradorligini keyingi empirik tadqiqotlarda tajriba va nazorat guruhlari, pre-test va post-test hamda aniq analitik baholash mezonlari asosida tekshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Plakans, L., & Gebril, A.** (2012). A close investigation into source use in integrated second language writing tasks. Assessing Writing, 17(1), 18–34. DOI: 10.1016/j.asw.2011.09.002.
2. **Vandermeulen, N., van den Broek, B., Van Steendam, E., & Rijlaarsdam, G.** (2020). In search of an effective source use pattern for writing argumentative and informative synthesis texts. Reading and Writing, 33, 239–266. DOI: 10.1007/s11145-019-09958-3.
3. **Plakans, L., & Gebril, A.** (2013). Using multiple texts in an integrated writing assessment: Source text use as a predictor of score. Journal of Second Language Writing, 22(3), 217–230. DOI: 10.1016/j.jslw.2013.02.003.
4. **Doolan, S. M.** (2021). An exploratory analysis of source integration in post-secondary L1 and L2 source-based writing. English for Specific Purposes, 62, 128–141. DOI: 10.1016/j.esp.2021.01.003.
5. **Liu, G.-Z., Lin, V., Kou, X., & Wang, H.-Y.** (2016). Best practices in L2 English source use pedagogy: A thematic review and synthesis of empirical studies. Educational Research Review, 19, 36–57. DOI: 10.1016/j.edurev.2016.06.002.
6. **Chuang, P.-L., & Yan, X.** (2023). Connecting source use and argumentation in L2 integrated argumentative writing performance. Journal of Second Language Writing, 60, 101003. DOI: 10.1016/j.jslw.2023.101003.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.